

*І. М. Шестак,
аспірант, Національна Академія державного управління при
Президентіві України*

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ: СТРУКТУРА І СУЧАСНИЙ СТАН

За роки незалежності в Україні створена і функціонує державна система управління сферою промислової власності (ПВ). Перший етап її становлення (1991—1994 рр.) став періодом закладання найнеобхідніших законодавчих основ та створення базових організаційних структур. Другий етап становлення (1995—1999 рр.) був обумовлений запровадженням курсу на радикалізацію соціально-економічних реформ у державі і прийняттям Україною низки важливих міжнародних зобов'язань. Третій етап становлення (2000—2007 рр.) розпочався разом із завершенням кризового періоду економіки України та проголошенням пріоритетних напрямків у посланні Президента України до Верховної Ради і Законі України "Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки" на період до 2006 р. [1—6]. Четвертий етап становлення та подальшого розвитку (розпочався у 2008 р.) інфраструктури державної системи управління сферою ПВ характеризується вступом України до СОТ.

Вищою ланкою в системі є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Вищий Господарський суд України (рис. 1). У структурі Верховної Ради України, у складі її Комітету з питань науки і освіти створено підкомітет з питань інноваційної діяльності і захисту інтелектуальної власності. У структурі судової влади в 2001 р. створена спеціалізована колегія суддів Вищого господарського суду України з розгляду справ, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності. Система виконавчих органів охоплює такі установи: Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на ОІВ, постійно діючий орган при КМ України, створений у 2000 році для координації діяльності органів виконавчої влади в сфері охорони інтелектуальної власності; Державний департамент інтелектуальної власності, при якому

створена Апеляційна палата для розгляду заперечень проти рішень за заявками об'єкти ПВ.

До інших міністерств і відомств України, так чи інакше пов'язаних з охороною прав на ОПВ, відносяться: Антимонопольний комітет України — центральний орган, що здійснює заходи для попередження і розкриття порушень щодо об'єктів інтелектуальної власності (ІВ). У 2001 році у структурі Державної служби по боротьбі з економічними злочинами були створені підрозділи по боротьбі з правопорушеннями в сфері ІВ [7]; Фонд державного майна України — відповідає за здійснення державної політики у сфері приватизації державного майна з урахуванням прав на ОІВ; Державне агентство України з інвестицій та інновацій — бере участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестицій та інноваційної діяльності і створенні національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики; Державна податкова адміністрація України — здійснює контроль за нарахуванням і виплатою податків при виробництві аудіо- і відеопродукції на території України; Державна митна служба — забезпечує реєстрацію переміщення через кордон України товарів, у складі яких є ОІВ, а також припиняє переміщення через митний кордон України товарів, виготовлених з порушенням прав інтелектуальної власності.

До інших відомств, які пов'язані з вирішенням питань у сфері промислової власності, належать Служба безпеки України і Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України та ін.

До складу системи державного управління сферою промислової власності України з питань її наукового забезпечення слід віднести НАН України, галузеві академії і Науководослідний інститут ІВ Академії правових наук України. Провідну роль у

підготовці, перепідготовці і підвищенні кваліфікації управлінських і наукових кадрів для сфери ПВ відіграє Міністерство освіти і науки України.

Проведений аналіз структури системи державного управління сферою ПВ дозволяє зробити висновок про її спрямованість, в основному, на вирішення питань охорони прав на об'єкти промислової власності.

На теперішній час в основному, в Україні сформувалася система державного управління інноваційним розвитком, функціонування якої ще не забезпечило створення національної інноваційної системи, що перешкоджає розвитку інноваційної діяльності і утворенню в країні цивілізованого ринку інтелектуальної власності [8].

На засідання РНБО України від 21.11.2008 р. під головуванням Президента України було винесене питання щодо прав і захисту інтелектуальної власності (ІВ) та посилення її ролі в формуванні національного багатства України. Під час засідання було з'ясовано, що невирішеність цього питання зумовлено неспроможністю державних органів влади впродовж тривалого часу вирішити проблему залучення інтелектуального ресурсу до якісних трансформаційних змін в економіці та забезпечення належного впливу інтелектуальної власності на зростання ВВП [9].

Як показує аналіз, в Україні склалася ситуація, яка характеризується, з одного боку зростанням показників щодо надходження заявок та видачу патентів на об'єкти промислової власності [10, 11], а, з іншого боку, — гальмується розвиток високотехнологічних галузей промисловості [9, 8, 12].

Причин такого стану в сфері ПВ України за визначенням Комітету ВР України з питань науки і освіти декілька [8]: розпорошення і дублювання управлінських функцій, зокрема організаційних, між кількома центральними органами виконавчої влади; не виконують свої функції щодо формування єдиної державної інноваційної політики створені консультативно-дорадчі органи; повільно розгортається діяльність підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності в органах виконавчої влади, бюджетних установах, організаціях та на підприємствах, діяльність яких пов'язана з використанням об'єктів ПВ; не розроблено систему економічних стимулів (податкових, кредитних, страхових) щодо створення та комерціалізації об'єктів права ІВ з метою формування ринку цих об'єктів. Зокрема, не визначені мінімальні ставки винагород винахідникам, авторам за використання об'єктів прав ПВ, технологій; не запроваджені механізми державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів ІВ в іноземних державах, створених за рахунок бюджетних коштів; відсутня методика визначення

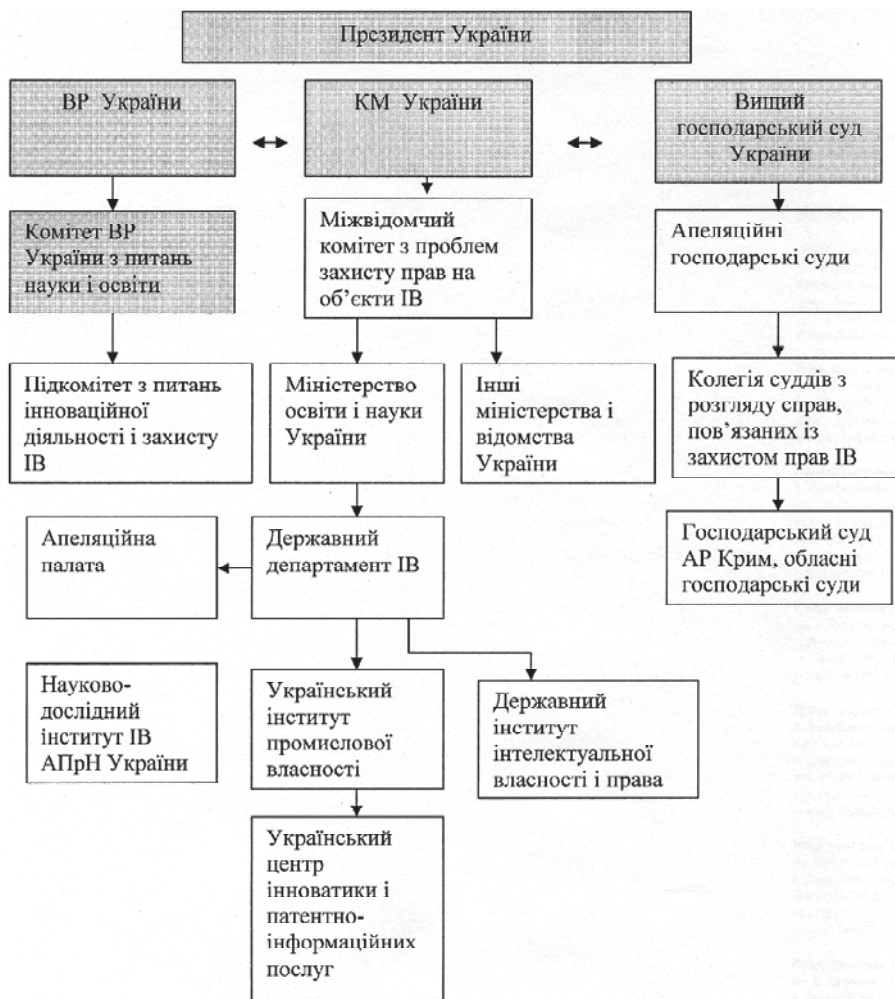

Рис. 1. Загальна схема структури системи державного управління сферою промислової власності України

розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти права ІВ; непрозора система фінансування у сфері ІВ в Україні та відсутності належного контролю з боку відповідних органів державної влади, зокрема МОН України, Державного департаменту інтелектуальної власності.

Рада Національної безпеки і оборони України до наведених причин додала ще декілька [9]: Урядом впродовж тривалого часу недооцінювалася роль інтелектуальної власності для розвитку національної економіки; законодавчо-нормативна база має рамковий характер та суттєві неузгодженості, формування ринку ІВ відбувається повільно, відсутні ефективні механізми обліку та запровадження у виробництво результатів інтелектуальної діяльності, Міністерством освіти і науки України здійснено передачу значної частини державних функцій суб'єктам господарювання, що призводить до втрат державного бюджету та неправомірного використання коштів.

Як наслідок ситуації, що склалася у сфері ІВ, неухильно зменшується чисельність творців об'єктів права ІВ (винахідників і раціоналізаторів) як в цілому по економіці, так і у промисловості та більшості її галузей.

Загальна чисельність творців у 2001—2006 рр. скоротилася на 13,8%, у промисловості — на 40,7%, у легкій — в 14,2 рази, у хімічній та нафтохімічній промисловості — на 37,2%, у металургії — на 34,8%, у машинобудуванні — 21,6%, у виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування — на 30,5%. Водночас продовжується тенденція зменшення поданих до Державного департаменту інтелектуальної власності заявок на винаходи від національних заявників — порівняно з 2005 р. їх кількість зменшилася на 3%. На 19,8% зменшилась кількість винаходів, використаних у виробничому процесі.

Протягом останніх років спостерігається зменшення кількості впроваджених у виробництво раціоналізаторських пропозицій: у порівнянні з 2005 р. їх число зменшилося на 5,5%, з 2004 р. — на 10%, з 2003 р. — на 13%, з 2002 р. — на 22%, з 2001 р. — на 26%.

На наш погляд, за межами аналізу причинно-наслідкових зв'язків залишилась вертикаль управління в сфері ІВ і питання зворотного управлінського та інформаційного зв'язку. Проведемо порівняльний аналіз вертикалі державного управління і зворотного зв'язку, що мали місце за часи СРСР, і вертикалі державного управління та

зворотного зв'язку, що мають місце на теперішній час в Україні.

Відповідно до Загального положення про міністерства СРСР вони були центральними органами державного управління [13–15]. Згідно із завданнями, що вирішувалися, і виконуючи функції, що на них були покладені в сфері науки і техніки, міністерства здійснювали розробку заходів щодо розвитку винахідництва і раціоналізації на підвідомчих підприємствах і контролю за їх діяльністю в цій сфері; підготовку пропозицій по патентуванню винаходів за кордоном, з продажу і покупки ліцензій, а також виконання обов'язків, що відносились до системи міністерств (відомств) по ліцензійних угодах; вивчення, узагальнення і розповсюдження досвіду роботи по винахідництву і раціоналізації; масове залучення працівників у роботу по винахідництву і раціоналізації; проведення змагань, конкурсів і оглядів по винахідництву і раціоналізації; роботу по підвищенню кваліфікації робітників, пов'язаних з винахідництвом і раціоналізацією; виплату винагород за винаходи і раціоналізаторські пропозиції і премій за сприяння винахідництву і раціоналізації; розгляд у межах їхньої компетенції скарг і заяв з питань винахідництва і раціоналізації; публікування відомостей про використанні винаходи і раціоналізаторські пропозиції.

Організаційно-управлінську діяльність у визначених напрямках здійснювали відповідні структурні підрозділи міністерств і відомств. Ці підрозділи мали різні назви, але основні їх завдання, функції і права були визначені Типовим положенням про підрозділ патентно-ліцензійної, винахідницької і раціоналізаторської роботи міністерства (відомства) [15].

У відповідності до закону СРСР про державне підприємство (об'єднання) діяльність підприємства (установи) в сфері науково-технічного прогресу підпорядковувалась постійному підвищенню технічного рівня, випуску продукції вищої якості, конкурентоспроможній на світовому ринку. Науково-творча діяльність працюючих заохочувалась. Підприємство організувало діяльність з винахідництва і раціоналізації, забезпечувало збереження патентної і ліцензійної інформації.

Підприємства (установи) розробляли за участю трудового колективу, профспілкових органів і організацій ВСВР перспективні та поточні плани і здійснювали контроль за їх виконанням; забезпечували широке використання досягнень вітчизняної та зарубіжної науки і техніки, в тому числі і по патентних матеріалах, для розробки та удосконалення існуючої техніки і технології; виявляли в наукових дослідженнях і проектно-конструкторських розробках, які виконували, відкриття та винаходи і вживали заходів щодо захисту їх дипломами і авторськими свідоцтвами, а в необхід-

них випадках також захисту винаходів за кордоном; розглядали раціоналізаторські пропозиції; забезпечували використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій, що відносились до діяльності підприємств (установ); виплачували встановленим порядком винагороду винахідникам і раціоналізаторам і премії за сприяння винахідництву і раціоналізації; підтримували і заохочували винахідників і раціоналізаторів, зокрема, допомагали в розробці і оформленні винаходів і раціоналізаторських пропозицій; проводили конкурси та інші масові заходи з винахідництва та раціоналізації; організовували підвищення кваліфікації робітників, пов'язаних з винахідництвом та раціоналізацією [13—15].

На підприємствах (установах) для виконання завдань у сфері винахідництва і раціоналізації створювалися спеціальні підрозділи патентно-ліцензійної, винахідницької і раціоналізаторської роботи.

Ситуація з вертикаллю державного управління в Україні відрізняється від тієї, що мала місце за часи СРСР. Перше, на що треба звернути увагу, це відсутність Загального положення про міністерство (відомство) як центральний орган влади. Іншим моментом є те, що завдання, покладені на міністерства (відомства) в сфері науки і техніки відповідно до Положень про кожне міністерство (відомство), не визначають необхідності організації і проведення винахідницької, раціоналізаторської та патентно-ліцензійної роботи. Результати проведених досліджень змісту Положень про міністерства (відомства) вказує на відсутність вертикалі державного управління в сфері ПВ та існування зворотного зв'язку.

Зміною ситуації в системі державного управління сферою ПВ стало прийняття КМ України постанови від 1.08.2007 р. №995, якою введено в дію "Типове положення про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, Національної та галузевих академій наук". Основними завданнями структурного підрозділу визначено забезпечення виконання функцій, пов'язаних з розробленням технологій та їх складових, набуттям, ліцензуванням і захистом прав інтелектуальної власності на них, трансфером і використанням нових технологій.

Підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності вже утворені в 19 центральних органах виконавчої влади, Національній та галузевих академіях наук, а також у всіх обласних, Київській та Севастопольській міській державних адміністраціях, але, за висновками Комітету ВР України з питань науки і освіти та

РНБО України, позитивних результатів так і не отримано.

Це можна пояснити. Крім створення структурних підрозділів у міністерствах і відомствах, треба було Кабінету Міністрів розробити Типове положення про спеціальні підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності у складі підприємств, установ та організацій та фактично створити відповідні структури у складі підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади чи перебувають у віданні Національної та галузевих академій наук з обов'язковим зворотним управлінням та інформаційним зв'язком та чітким визначенням завдань цих підрозділів, механізмів їх здійснення та ресурсного забезпечення в умовах ринкової економіки.

В умовах ринкової економіки за наявності декількох форм власності та зменшення державного сектору економіки виникає питання щодо державного регулювання з питань інтелектуальної власності недержавного сектору економіки, який, за експертною оцінкою фахівців УСПП, значно збільшився і має вже значну частку в складі ВВП держави.

Незважаючи на зростання недержавного сектору економіки, постановою КМ України від 1.08.2007 р. №995 "Деякі питання реалізації Закону України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій" не надала рекомендацій щодо створення структурних підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до недержавного сектору економіки України.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу складових системи державного управління сферою ПВ в Україні можна зробити низку висновків: існуюча система державного управління сферою ПВ спрямована в основному на вирішення питань охорони прав на об'єкти ПВ; повільно розгортається діяльність структурних підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності в органах виконавчої влади, бюджетних установах, організаціях та на підприємствах, діяльність яких пов'язана з використанням об'єктів ПВ; відсутність Загального положення про міністерство (відомство) як центрального органу влади; завдання, покладені на міністерства (відомства) в сфері науки і техніки у відповідності до Положень про кожне міністерство (відомство), не визначають необхідності організації і проведення винахідницької, раціоналізаторської та патентно-ліцензійної роботи; результати аналізу змісту положень про міністерства (відомства) вказують на відсутність вертикалі дер-

жавного управління в сфері ПВ та наявності управлінського та інформаційного зворотного зв'язку; відсутнє Типове положення про спеціальні підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності у складі підприємств, установ та організацій; залишився поза увагою органів державної влади постійно зростаючий недержавний сектор економіки з питань методичних рекомендацій у сфері ПВ.

Література:

1. Цибульов П.М. Введення до інтелектуальної власності: Навч. посібник. — К.: ДІВП, 2008. — 124 с.
 2. Кузнецов Ю.М. Патентознавство та авторське право: Підручник. — К.: Кондор, 2005. — 428 с.
 3. Цибульов П.М., Чеботарьов В.П., Зінов В.Г., Суїні Ю. Управління інтелектуальною власністю / За ред. П.М. Цибульова: Монографія. — К.: "К.І.С.", 2005. — 448 с.
 4. Основні етапи розвитку Державної системи правової охорони інтелектуальної власності // Офіційний сайт Державного департаменту інтелектуальної власності МОН України. www.sdip.gov.ua.
 5. Популярно про інтелектуальну власність: Абетка. — К.: Міжнародний науковий комітет, 2003. — 56 с.
 6. Вачевський М.В. Соціально-економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. Теорія і практика: Навчальний посібник. — К.: ЦНА, 2004. — 376 с.
 7. Солощук М., Капінос М., Лерантович Е. Система охорони інтелектуальної власності // Промислова власність. — 2008. — №2. — С. 69—74.
 8. Рішення Комітету ВР України з питань науки і освіти від 16 квітня 2008 р. №14 "Про стан державного регулювання і управління у сфері розвитку, правової охорони і захисту інтелектуальної власності та інноваційної діяльності в Україні" // www.know-ua.com.
 9. Офіційний сайт Президента України. www.president.gov.ua.
 10. Річний звіт 2003. Офіційне видання ДДІВ. — К.: ДДІВ, 2004. — 84 с.
 11. Річний звіт 2007. Офіційне видання ДДІВ. — К.: ДДІВ, 20048. — 64 с.
 12. Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації: Матеріали парламентських слухань у ВР України 20.06.2007 р. — К.: Парламентське видання, 2007. — С.104.
 13. Патентоведение / Е.И. Артемьев, В.А. Рясенцев, А.И. Доркин и др. / Под ред. д.ю.н. проф. В.А. Рясенцева. — М.: Машиностроение, 1976. — 269 с.
 14. Крот Л.А. Организация изобретательской работы на предприятии. — Л.: Лениздат, 1982. — 144 с.
 15. Прахов Б.Г., Зенкин Н.М. Справочное пособие по изобретательству, рационализации и патентному делу. — К.: Вища школа, 1977. — 152 с.
- Стаття надійшла до редакції 26.02.2009 р.